

Dr. Edin Halapić
Vanredni profesor
Univerzitet u Sarajevu
Pravni fakultet
e.halapic@pfsa.unsa.ba

UDK 341.485(555)
Pregledni naučni rad

KODŽALI (XOCALI) – NEDOKAZANI GENOCID

Sažetak

Rad pod naslovom “Kodžali – nedokazani genocid” odnosi se na pitanja pravno-političke prošlosti današnje Republike Azerbejdžan. Raspad bivšeg Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR-a) predstavljao je gubitak teritorije Kavkaza, koja je historijski kontrolisana iz Moskve. Međutim, i prije sticanja nezavisnosti, tačnije od 1988. godine, traje rat između Azerbejdžana i Armenije. U radu se posebna pažnja posvetila teritoriji Gornjeg Karabaha (Nagorno-Karabah) koja se nalazi na području južnog Kavkaza i međunarodno je priznata kao dio Republike Azerbejdžan. Sticanjem nezavisnosti, tokom ranih devedesetih godina prošlog vijeka, dolazi do vojnih operacija koje su pokrenute od zvaničnih vlasti Armenije. Jedan od ciljeva je apsolutna kontrola južnog dijela Azerbejdžana. Krajem 1991. godine armensko-sovjetske vojne snage okupirale su mjesto Kodžali. Cilj ovog rada je da se u kratkim crtama ukaže na dešavanja u Kodžaliju koja imaju elemente genocida ali pripadaju kategoriji tzv. nedokazanih genocida.

Ključne riječi: *Republika Azerbejdžan, SSSR, Armenija, Kodžali, genocid, Gornji Karabah, Martovski dani*

Uvod*

Velike političke promjene iz druge polovine osamdesetih godina prošlog vijeka na teritoriji Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) predstavljaju pokušaj da se utiče na snažnu policijsko-političku stegu. Zadatak ovih promjena je da se osigura kontinuitet federacije. Početak možemo prepoznati u Perestrojci (Perestroika)¹ pod kojom se podrazumijeva program Mikhaila Gorbačova (Mikhail Gorbachev). Program je trebao osigurati reformu sovjetskih ekonomsko-političkih odnosa. Tokom 1988. godine, kao politička alternativa Komunističkoj partiji, javlja se ideja "Popularnog Fronta" čiji tvorac je savjetnica Mikhaila Gorbačova, Tatiana I. Zaslavskaja (Karklins, 1989). Međutim, Gorbačovljev plan spašavanja SSSR-a nije urodio plodom. Podnošenjem ostavke na mjesto predsjednika SSSR-a, 25. decembra 1991. godine, počeo je proces dezintegracije (Hajda, 1993). Danas se smatra da je raspad Sovjetskog Saveza započeo sa Perestrojkom (Festić, 1998). Čin raspada počeo je 1991. godine kada su baltičke države proglasile nezavisnost. Nastavak predstavlja Deklaracija o obrazovanju zajednice nezavisnih država. Ova deklaracija usvojena je 21. decembra 1991. godine u Kazahstanu, tačnije u Alma Ati.² Do kraja 1991. godine SSSR je službeno prestao da postoji, kao i raniji cijeli istočni blok. Konačan rezultat raspada je formiranje dvanaest nezavisnih država. To su: Republika Armenija, Republika Azerbejdžan, Republika Bjelorusija, Republika Estonija, Republika Gruzija, Republika Kazahstan, Republika Kirgistan, Republika Latvija, Republika Litvanija, Republika Moldavija, Ruska Federacija, Republika Tadžikistan, Republika Turkmenistan, Republika Ukrajina i Republika Uzbekistan. Na-

* Ovaj rad predstavlja rezultat istraživanja u okviru programa istraživačkih stipendija Akademije nauka Republike Azerbejdžan i Instituta za pravo i ljudska prava. Istraživački program nastao je zahvaljujući Ministarstvu inostranih poslova Azerbejdžana i Agencije za međunarodnu saradnju (AIDA). Autor se ovom prilikom želi zahvaliti uposlenicima Instituta za pravo i ljudska prava, kao i osoblju biblioteke Diplomatske akademije Azerbejdžana (ADA University). Pomoć prilikom arhivskog istraživanja pružile su Nigar Babajeva (Nigar Babayeva) i Vafa Mamadova (Vafa Mammadova). Posebnu zahvalnost autor iskazuje mentorici dr. Lali Ahmedovoj (Lala Axmedova) koja je aktivno učestvovala u svim fazama istraživanja i koja mu je pružila veliku pomoć.

¹ Termin Perestrojka se prevodi kao restrukturiranje ili preustroj. Jedan od ciljeva Perestrojke je pokretanje stagnirajuće sovjetske privrede uz znatan stepen liberalizacije. Primjedba autora.

² Ovom deklaracijom obuhvaćene su Armenija, Azerbejdžan, Bjelorusija, Kazahstan, Kirgistan, Moldova, Ruska Federacija, Tadžikistan, Turkmenistan, Uzbekistan i Ukrajina. Kao što se može vidjeti jedino je Gruzija odbila članstvo u novoformiranu Zajednicu. Opširnije vidjeti tekst Deklaracije. Tekst je dostupan na https://www.cvce.eu/en/obj.alma_ata_declaration_alma_ata21_de. Stranici se pristupilo 10. 4. 2018. godine.

vedene države svoju nezavisnost proglasile su tokom 1991. godine (Festić, 1998). Nastanak novih država uticao je na promjenu zvanične politike vodećih svjetskih sila, a naročito Sjedinjenih Američkih Država.

1. Historijski osvrt na status Gornjeg Karabaha (Nagorny-Karabakh)

Republika Azerbejdžan sastoji se od deset (10) administrativno-ekonomskih jedinica (distrikta). To su: Abšeron (Absheron), Aran (Aran), Daghlig Širvan (Daghlig Širvan), Ganja-Gazak (Ganja-Gazakh), Guba-Hačmaz (Guba-Khachmaz), Kalvačar-Lashin (Kalbajar-Lachin), Lankaran (Lankaran), Nahčivan (Nakhchivan), Šaki-Zagatala (Shaki-Zagatala) i Jukari-Garabah (Yukhari-Garabakh).³ Azerbejdžan je najveća država južnog Kavkaza, čije granice obuhvataju teritoriju jugozapadne Azije i istočne Evrope, što je uticalo da ima status evroazijske države. Od posebnog značaja je administrativno-ekonomska jedinica Jukari-Garabah. Unutar ove jedinice nalaze se gradovi Agdam (Aghdam), Fuzuli (Fuzuli), Kodžali (Xocali), Šuša (Shusha) i drugi koji su locirani u oblasti Gornjeg Karabaha. Zvanični naziv, odnosno termin Gornji Karabah, potiče iz XIV vijeka. Termin Karabah (Karabakh) je tursko-perzijskog porijekla i prevodi se kao "crna bašta", a Gornji (Nagorny) je ruskog i prevodi se kao planinski ili brdoviti kraj (De Wall, 2003a).⁴ Stanovništvo armenskog porijekla naseljava teritoriju gornjeg (planinskog) dijela, a stanovništvo azerskog porijekla naseljava donji dio, odnosno Karabah (Rasizade, 2011a). Predmet spora između Republike Azerbejdžan i Republike Armenije predstavlja teritorija koja geografski čini planinski dio Gornjeg Karabaha (Nagorny). Kroz svoju historiju, Republika Azerbejdžan prolazila je kroz različite faze i ulazila u sastav različitih država i carstava. U periodu prije pojave kršćanstva na teritoriji Transkavkazja, Azerbejdžan je ulazio u sastav Albanskog kraljevstva⁵, što se poklapa sa IV vijekom p.n.e. (Rasizade, 2011b). U granice ove države ulazile su današnja Armenija i Gruzija. Nakon podjele Armenije između Bizantije i Perzije, Albanija je dobila status satra-

³ Opširnije o navedenim administrativno-ekonomskim oblastima vidjeti zvaničnu listu koju je objavio Državni statistički komitet Republike Azerbejdžan. Lista je dostupna na: <https://web.archive.org/web/20110526043143/http://www.azstat.org/statinfo/demographic/en/010.shtml#s9>. Stranici se pristupilo 15. 4. 2018. godine. Naziv Azerbejdžan potiče od perzijskog plemića i vladara Atropata (Atropates) koji se nalazio u službi Dariusa III (Alstadt, 2006, str. 889).

⁴ Prema pisanju Yaguba Mahmudova i Karima Shukurova (2015), termin Garabagh je azerbejdžanskog porijekla i sastoji iz dva termina. To su gara što u prevodu znači velik ili veliko, i bag koji se prevodi kao bašta ili vrt. (str. 11).

⁵ Za navedeno Albansko kraljevstvo koristi se termin Kavkaska Albanija kako bi se pravila razlika od moderne Albanije na Balkanu. Primjedba autora.

pije unutar Perzijskog carstva. Tada dolazi i do promjene zvaničnog naziva države iz Albanija u Aran (Rasizade, 2011b). Novi naziv države (Aran) je perzijskog porijekla, a rimski naziv je Kaspijska Albanija. U literaturi se za ovu teritoriju koristi drugi perzijski termin koji glasi Širvan (Shirvan), kojim se označavala regija istočnog Kavkaza (O'Lear & Whiting, 2008). Propašću najstarije države ove regije teritorija Gornjeg Karabaha je geografski i politički činila sastavni dio Azerbejdžana. Tokom VII vijeka, kao posljedica arapskog osvajanja, Aran se transformisao u nekoliko manjih teritorijalnih jedinica, što je uticalo na oblikovanje lokalne kršćanske kulture, kao odgovor na islamizaciju Kavkaza (Rasizade, 2011c). Od VII vijeka započinje i proces širenja islama, koji će postati dominantna religija u Azerbejdžanu, ali je snažan iranski uticaj učinio da danas više od 80 procenata stanovništva čine šiitski muslimani. Na ovaj način islam je nadvladao zoroastrizam koji je dugo vremena dominirao ovim teritorijama. Povlačenjem s geopolitičke scene ranije navedene države (Albanija), otvaraju se mnoga pitanja koja su kulminirala krajem osamdesetih godina prošlog vijeka. Jedno od najznačajnijih odnosi se na to ko se može smatrati nasljednikom propale kršćanske Albanije, odnosno da li je to Azerbejdžan ili Armenija. Armenska ideologija insistira da se jedinim nasljednicima mogu smatrati samo Armenci, te da muslimansko stanovništvo Azerbejdžana nema ni kulturnu ni jezičku vezu s Albanijom. Ova ideologija ističe nacionalni identitet i borbu za njegov opstanak. Na osnovu ovih stavova, Armenija je utemeljila svoj zahtjev da polaže pravo na teritoriju Gornjeg Karabaha odnosno oblast Aran (De Wall, 2010). Za razliku od Armenije, Azerbejdžan smatra da je država Albanija egzistirala na teritoriji koja danas predstavlja sastavni dio Azerbejdžana (Rasizade, 2011c). Ovaj stav ističe značaj i poštivanje međunarodnih standarda teritorijalnog integriteta države (O'Lear & Whiting, 2008). Pored navedenih pitanja i spорова, teritorija Gornjeg Karabaha nije jedini izvor sukoba i tenzija između Azerbejdžana i Armenije. Slična situacija je i kada se govori o Nahčivanu, koji uživa status autonomne oblasti unutar Azerbejdžana. Međutim, ova teritorija je Armenijom odvojena od ostatka države (Gamaghelyan, 2010) i na taj način izolovana od direktne kontrole, što je dovelo do velikih ekonomskih posljedica. Kroz historiju, slične prilike su bile prisutne na teritoriji Zangezura, koji odvaja teritoriju Nahčivana od Azerbejdžana ali ulazi u granice Armenije. Međutim, teritorija Nahčivana čini jedini dio države koji graniči sa Republikom Turskom.⁶ Teritorija Azerbejdžana i Gornjeg Karabaha, nalazila se u centru pažnje mnogih carstava, vladara i velikih političkih

⁶ Granica između Republike Turske i Republike Azerbejdžan iznosi samo 15 kilometara. Opširnije o granicama Republike Azerbejdžan vidjeti na zvaničnoj internetskoj stranici Državnog statističkog komiteta Republike Azerbejdžan (The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan). Stranica je dostupna <https://www.stat.gov.az/map/>. Stranici se pristupilo 10. 5. 2018. godine.

previranja. Period od IX do XIV vijeka okarakterisan je vladavinom različitih muslimanskih dinastija kao što su: Salaridi (Salarids), Atabeksi, Safavidi ili Sajidi (Sajids). Od XVI vijeka pa sve do XVIII, teritorija Azerbejdžana ulazila je u granice Safavidske države. U ovom, kao i ranijem periodu (IX–XIV vijek), teritorija Gornjeg Karabaha nalazila se u granicama muslimanskih država (Altstadt, 1992). U narednom periodu, Azerbejdžan i Armenija, uključujući i Karabah, dobijaju status kanata koji su nastavili egzistirati nakon osvajanja od Ruskog carstva (SAM, 2014).⁷ Podjela teritorije na spomenute kanate nastupila je smrću Nadir Šana (Nadir Shan) 1747. godine (Abilov, 2013). Proces inkorporacije teritorije Gornjeg Karabaha od Ruskog carstva okončan je 14. maja 1805. godine (SAM, 2013). Pojavom nove države dolazi do krupnih demografskih promjena. Prema istraživanjima Centra za strategijske studije, u periodu od 1828. do 1830. godine dolazi do relokacije armenskog stanovništva na teritoriju Karabaha. U ovom periodu, ukupan broj relociranog stanovništva iznosio je blizu 200,000 (SAM, 2013). Ove demografske promjene posljedica su rusko-perzijskih ratova koji su se odvijali u periodu 1804–1813. i 1826–1828. godine. Za razliku od spomenutog istraživanja, u literaturi je prisutno mišljenje da proces naseljavanja armenskog stanovništva datira iz 1820. godine. Tada dolazi do masovnog naseljavanja Zangezura i Nahčivana. Za razliku od armenskog stanovništva, nakon potpisivanja Gulistanskog ugovora (Gulistan Treaty) iz 1813. godine, muslimansko stanovništvo je napustilo spomenute oblasti i odselilo se prema graničnom području Nahčivana (Buguirov, 2012). Okončanjem rusko-perzijskog rata iz 1828. godine, kao dio zvanične politike, uslijedilo je iseljavanje armenskog stanovništva iz Irana koje se naselilo u oblasti Gornjeg Karabaha (Uhlig, 1994). Kontinuirano iseljavanje odvijalo se tokom i nakon Krimskog rata, a armensko stanovništvo naselilo se unutar iste oblasti tj. Gornjeg Karabaha.⁸ Politika relokacije stanovništva armenskog porijekla trajala je sve dok je postojalo carstvo. Sa poznatom februarском revolucijom dolazi do prevrata, koji je zbacio carizam i kreirao novo stanje u državi.⁹ Uspostavljanjem novih odnosa i države, pitanje statusa Gornjeg Karabaha zakoračilo je u novu

⁷ Kanat je pojam pod kojim se podrazumijeva određena teritorija kojom upravlja kan. Institucija kanata je nastala sa pojavom Safavidske države koja je teritoriju Azerbejdžana transformisala u nekoliko kanata. Primjedba autora.

⁸ Krimski rat trajao je tri godine, odnosno od 1853. do 1856. godine. Opširnije o ratu i učesnicima pisao je Small (2018, str. 7–10).

⁹ Februarska revolucija desila se 27. februara 1917. godine koja je dovela do formiranja Privremene i Proleterske vlade. U aprilu iste godine, iz Švicarske se vratio lider boljševičke stranke, Vladimir Iljič Lenjin. Ubrzo po povratku, Lenjin objavljuje poznate Aprilske teze kojima odbija bilo kakvu mogućnost saradnje sa buržoaskom vladom i uspostavlja načelo sva vlast sovjetima (Festić, 1998, str. 295 & Šarkić, 1999, str. 259).

fazu. Kao što je ranije spomenuto, tokom 1991. godine počinje proces dezintegracije SSSR-a kao i čitavog Istočnog bloka.

2. Martovski dani

Sa Prvim svjetskim ratom i februarskom revolucijom, Armenija je prepoznala mogućnost kreiranja "Velike Armenije" (The Great Armenia).¹⁰ Ova država trebala je obuhvatiti teritorije Azerbejdžana, Gruzije i Osmanskog carstva.¹¹ Veliku podršku ovoj ideji pružile su političko-terorističke organizacije. Najstarija je formirana 1880. godine u glavnom gradu Gruzije (Tbilisi) čije je zvanično ime "Dashnaksutan", 1885. godine u Nju Jorku (New York) formira se "Armenska patriotska saradnja" (Armenian Cooperation of Patriots) i u Ženevi 1887. godine formira se "Gnjag" (Mammadov, 2015). Ove organizacije osigurale su značajnu pomoć terorističkim djelovanjima armenskih jedinica u Azerbejdžanu. Tokom 1917. godine dolazi do potpisivanja tzv. postupanja koje je u literaturi poznato pod nazivom "Arzinjan" (Mamadov, 2015). Ovim postupanjem, koje su potpisali predstavnici Osmanskog carstva i Boljševičkog kavkaskog komesarijata (Caucasusian Comissariat), osiguralo se povlačenje ruskih vojnih snaga sa kavkaskog fronta. Međutim, armenska strana je iskoristila spomenuti dogovor i ruske snage zamijenila svojim. Posljedica ovog postupka je da je do mjeseca marta 1918. godine uništeno 199 azerbejdžanskih sela u oblasti Iravana i blizu 135.000 Azerbejdžanaca

¹⁰ Ideja formiranja Velike Armenije može se porediti s novijom historijom Bosne i Hercegovine. Naime, s agresijom na međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu iz mjeseca aprila 1992. godine, ideološki krugovi Srbije su prepoznali mogućnost realizacije teritorijalno-ekspanzionističke politike. Krajnji cilj je bilo uspostavljanje etnički čiste države odnosno Velike Srbije. Međutim, potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Dejtonski sporazum), pored okončanja agresije, dolazi do novog teritorijalnog uređenja države. Prema Ustavu Bosne i Hercegovine (Dejtonski ustav) odnosno članu 1. stav. 3. Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta. To su Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska, na čijoj teritoriji su počinjena najteža međunarodna krivična djela (genocid). Tekst Ustava Bosne i Hercegovine dostupan je na: http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf. Stranici se pristupilo 15. 4. 2018. godine.

¹¹ Opisane okolnosti podudaraju se sa tzv. naftnim bumom (Oil Boom) koji je počeo 1846. godine, a svoj puni procvat doživio 1905. godine. Početkom XX vijeka Azerbejdžan je proizvodio više od polovine svjetske naftne ponude (Babayev, 2012, str. 34–40). Navedeni rad dostupan je i na internet adresi https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/ai102_folder/102_articles/102_oil_chronology.html.

je ubijeno (Mamadov, 2015).¹² Ubrzo po okončanju Oktobarske revolucije, Gruzija, Armenija i Azerbejdžan formiraju Komitet Zakavkazja (Transcaucasian Committee), koji će u februaru 1918. godine dovesti do uspostavljanja Federalne Demokratske Republike Zakavkazja (Federal Democratic Republic of the Transcaucasus). Ove prilike ruske vojne snage koristile su kako bi okupirale Baku, glavni grad Azerbejdžana, u želji da uspostave apsolutnu kontrolu (Thornton, 2014). U periodu između 28. marta i 2. aprila 1918. godine došlo je do vojnog okršaja. Početak sukoba desio se 27. marta tokom sprovida Mameda Tagijeva (Mamed Tagiyev) koji je poginuo prilikom sukoba. Snage Komiteta pokušale su uspostaviti kontrolu nad naftnom industrijom, ali su snage Armenije odbile učestvovati u tome. Na ovaj način Armenija je odbila bilo kakvu pomoć ili saradnju sa Azerbejdžanom, koji nije imao mnogo izbora već da se upusti u sukob (Thornton, 2014). Napad na Baku počeo je 30. marta bombardovanjem grada sa ratnih brodova. Nakon bombardovanja uslijedio je ulazak armenskih i boljševičkih jedinica u grad. Narednih pet dana ukupan broj žrtava u glavnom gradu Azerbejdžana iznosio je 50.000 ubijenih civila. Ubijanje civila odvijalo se na ulicama glavnog grada gdje su i ostavljena tijela ubijenih (Thornton, 2014). Masovno ubijanje azerskog stanovništva poznato je pod imenom Martovski dani, koji su se odvijali samo dva mjeseca prije sticanja nezavisnosti Azerbejdžana. Armenske i boljševičke snage, koje su ušle u grad, uništavale su imovinu i muslimanske svetinje, kao što je to bio slučaj s džamijom Taza Pir. Prema nekim autorima opisani događaji predstavljaju armensku osvetu na dešavanja iz 1915. godine (Thornton, 2014). Danas u glavnom gradu, tačnije u sjevernom dijelu grada, na malom brdu, nalazi se spomenik kao podsjetnik na dešavanja iz 1918. godine.¹³ Drugi memorijalni centar nalazi se u gradu Guba, gdje je pronađena masovna grobnica s nekoliko hiljada tjelesnih ostataka (Thornton, 2014). Opisane okolnosti iskoristila je Armenija koja je u julu mjesecu iste godine proglasila nezavisnost Gornjeg Karabaha i uspostavila svoju vladu. Vrlo brzo na teritoriju Gornjeg Karabaha dolaze vojne snage Osmanskog carstva. S porazom Osmanskog carstva u Prvom svjetskom ratu, okupaciju

¹² Prilikom istraživanja pravno-političke prošlosti Azerbejdžana jedini izvori koji se odnose na dešavanja iz 1918. godine su radovi Mamadova (Sadir Mammadov) iz 2015. godine i Thorntona (Christopher Thornton). Spomenuti radovi su korišteni prilikom pisanja ovog dijela rada. Primjedba autora.

¹³ Spomenik se nalazi u ulici Mehdi Husejn (Mehdi Huseyn) i kompleks je poznat pod imenom "Ulica mrtvih" (Martyrs Alley). Isti kompleks poznat je kao Mučenički prelaz (Şəhidlər Xiyabanı). Nakon događaja iz 1918. godine ovo je bilo isključivo muslimansko mezarje, dolaskom sovjetske vlasti pretvoren je u Kirov park. Ime je dobio po boljševičkom lideru Sergeju Kirovu (Sergei Kirov). Nakon sticanja nezavisnosti, kompleksu je ponovo vraćena ista namjena i danas je memorijalni centar za žrtve rata na Gornjem Karabahu i svim žrtvama "Crnog petka". Primjedba autora.

Gornjeg Karabaha izvršila je Britanija koja je uspostavila kontrolu nad čitavom teritorijom (Rasizade, 2011b).¹⁴ Odnosi između Azerbejdžana i Armenije nisu se mogli više rješavati mirnim putem, odnosno pregovorima. Za dešavanja iz marta 1918. godine možemo reći da predstavljaju genocid koji je izvršen od armensko-boljševičkih snaga nad civilnim stanovništvom Azerbejdžana.¹⁵ Otežavajuće okolnosti javljaju se tri godine kasnije, kada je Moskva posebnom rezolucijom izvršila transfer planinskog dijela Karabaha i ponovo ga dodijelila Armeniji.¹⁶ Međutim, pozivajući se na mir između Azerbejdžanaca i Armenaca, rezolucija je vrlo brzo ukinuta, a teritorija Gornjeg Karabaha ponovo vraćena u granice SSR Azerbejdžan.

3. Sovjetska era i Crni januar (Black January)

Propast Ruskog carstva i nastanak nove državne tvorevine ukazivao je na značajne promjene, ne samo kada se govori o odnosima između Azerbejdžana i Armenije, već i na globalnom političkom planu. Historijski posmatrano, teritorija Gornjeg Karabaha je u periodu uspostavljanja Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR) prepoznata kao dio Azerbejdžana. U Ustavu SSSR-a iz 1936. godine, u članu 24. navodi se da Sovjetska Socijalistička Republika Azerbejdžan (SSRAZ) teritorijalno uključuje autonomnu Sovjetsku Socijalističku Republiku Nakhčivan (Nakhichevan) i autonomnu regiju

¹⁴ Britanske trupe koje su uspostavile kontrolu oblasti bile su spremne ustupiti Nakhčivan Armeniji, kao kompenzaciju za Karabah i Zangezur. Međutim, ovaj britanski plan je prouzrokovao niz sukoba (Simonian, 2005, str. 145–158). Do obnove prijateljstva između Azerbejdžana i Velike Britanije došlo je tek 1994. godine. Iste godine potpisan je tzv. dogovor vijeka koji je osigurao najveću koncesiju naftnih izvora. Ugovor je sklopljen između Republike Azerbejdžan i Zapadnog konzorcija na čijem čelu se nalazi Britanski petroleum (British Petroleum – BP) – (Rasizade, 2011, str. 227). Neposredni povod za Prvi svjetski rat predstavlja atentat na austrougarskog prijestolonasljednika F. Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju u Sarajevu 28. juna 1914. godine. Primjedba autora.

¹⁵ Možda je ovdje potrebno istaći da su dešavanja u periodu od 1918. do 1920. godine povod za pisanje jedne od najljepših romansi. U pitanju je djelo Ali i Nino autora Kurban Saida (Kurban Said). Iza ovog imena krije se Lev Nusimbaum (Lev Nussimbaum) koji je prije dešavanja iz 1918. godine, kao četrnaestogodišnjak živio u glavnom gradu Azerbejdžana (Bakuu). Glavni akteri romanse su Ali Kan Širvanšir (Ali Khan Shirvanshir) i gruzijska princeza Nino Kipiani. Djelo je prevedeno na više od trideset svjetskih jezika i doživjelo je više od stotinu reprinta. Prvi put štampano je u Beču 1937. godine – *Ali und Nino* (E. P. Tal & Co, Vienna, 1937). Svoju ekranizaciju djelo je doživjelo tek 2016. godine. Primjedba autora.

¹⁶ U pitanju je rezolucija od 4. jula 1921. godine koja je iste godine ukinuta i donijeta je nova. Prema novoj rezoluciji, planinski dio Karabaha vraća se u granice Azerbejdžana (Mehdijev, Bagirova, Pashayeva & Aliyev, 2013, str. 113–145).

Gornji Karabah.¹⁷ Ovaj status potvrđen je Ustavom SSSR-a iz 1977. godine, gdje se članom 86. stav 3. potvrđuje da oblast Gornjeg Karabaha ulazi u granice Sovjetske Socijalističke Republike Azerbejdžan (SSRAZ).¹⁸ Međutim, i prije donošenja ustava iz 1936. i 1977. godine, pitanje statusa Gornjeg Karabaha predstavljalo je značajno političko pitanje. Prema članu 55. Ustava iz 1927. godine, teritorija Gornjeg Karabaha prepoznata je kao integralni dio SSRAZ.¹⁹ Nesuglasice oko konačnog statusa Gornjeg Karabaha datiraju iz ranijeg perioda kada su Azerbejdžan i Armenija bile samostalne države. Kao posljedica revolucije iz 1917. godine nastupa period samostalnosti spomenutih država. Azerbejdžan je proglasio nezavisnost 28. maja 1918. godine (Mahmudov & Shukurov, 2005.)²⁰, koja je trajala do 1920. godine, kada su Azerbejdžan i Armenija ušle u sastav SSSR-a (O'Lear & Whiting, 2008). U historiji Azerbejdžana ovaj period poznat je kao "Prva republika", a prema drugim autorima 1918. godine Azerbejdžan je uspostavio prvu demokratsku republiku islamskog svijeta, koja je usvojila ideju parlamentarnog predstavljanja manjina i priznala pravo glasa ženama (Gahramanova, 2010). Na osnovu navedenih činjenica, možemo zaključiti da je Azerbejdžan postao sekularna demokratska država. Međutim, oslanjajući se na tekst spomenutih ustava, uočava se poseban status teritorije Gornjeg Karabaha, odnosno status autonomne oblasti. Ovaj status će predstavljati povod za sukobe između Azerbejdžana i Armenije koji predstavljaju potencijalnu destabilizaciju čitave regije južnog Kavkaza. Tokom 1987. godine, tačnije u mjesecu augustu, pokrenuto je prikupljanje potpisa kojim se insistiralo na inkorporaciji Gornjeg Karabaha u Armensku Sovjetsku Socijalističku Republiku (Taklo-uoglu, 2011). Krajem iste godine insistira se na odvajanju (secesiji) auto-

¹⁷ Opširnije vidjeti tekst Ustava SSSR-a iz 1936. godine na engleskom jeziku. Tekst je dostupan na <http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1936toc.html>. Stranici se pristupilo 18. 4. 2018. godine. Prevod teksta ustava autor.

¹⁸ Opširnije vidjeti teksta Ustava SSSR-a iz 1977. godine. Tekst ustava na engleskom jeziku dostupan je na <http://thepeoplescube.com/peoples-tools/topic6428.html>. Dio koji se odnosi na status Gornjeg Karabaha nalazi se u Poglavlju br. XI. član 86. stav. 3. Prevod teksta ustava autor. Stranici se pristupilo 28. 4. 2018. godine.

¹⁹ Opširnije vidjeti član 55. Ustava iz 1927. godine. Tekst ustava na engleskom jeziku dostupan je na [www.http://files.preslib.az/project/remz/pdf_en/atr_kons.pdf](http://files.preslib.az/project/remz/pdf_en/atr_kons.pdf). Stranici se pristupilo 18. 4. 2018. godine. Prevod autor.

²⁰ Prema izvavi člana Parlamenta Republike Azerbejdžan (Mili Medžlis), dr. Džavanšira Fejzijeve, Azerbejdžan je 1918. godine, kao cijenu nezavisnosti, ustupio 9.000 kvadratnih kilometara teritorije kako bi se uspostavila armenska država. Međutim, u narednom periodu Armenija je dobila teritoriju Zangezura, a vojnim operacijama kontinuirano širila državne granice. Vidjeti tekst pod naslovom "Sjećanje na zločine počinjene nad Azerbejdžancima". Tekst je objavljen u časopisu Start, 3. marta 2016. godine, str. 38. Fejzijev je autor knjige pod naslovom *Savez Turkijskih država – Euroazijski model globalne integracije* (SZGR "Jovan", 2016). O navedenoj publikaciji (Halapić, 2017, str. 413–415).

nomne oblasti Gornji Karabah. Ovaj zahtjev armenska strana je ponovila 20. februara 1988. godine, kada je organizovano okupljanje u Stepanakertu (Stepanakert) na glavnom trgu (De Wall, 2010b). Tom prilikom zahtijevao se transfer autonomne oblasti Gornjeg Karabaha iz Azerbejdžana u Armeniju. Ovaj zahtjev Azerbejdžan je okarakterisao kao ilegalan čin i kršenje ustavnih principa. Zahtjev Armenije odbačen je i od Predsjedništva Vrhovnog Sovjeta SSSR-a koji se pozvao na član 78. Ustava SSSR-a (Abilov & Isayev, 2016). Nezadovoljna ovim stavovima, armenska strana kontinuirano je vršila politički pritisak na Moskvu, u želji da se definitivno okonča status Gornjeg Karabaha. Kao odgovor na stav zvanične vlasti, u Jerevanu je 26. februara 1988. godine došlo do organizovanih demonstracija i štrajkova gdje je učestvovalo blizu milion građana (Fraser, Hiperl, Jaworsky & Zulja, 1990). U međuvremenu, a kao posljedica ranije spomenutih okolnosti, ukupan broj stanovnika Gornjeg Karabaha je 1979. godine iznosio 162.000 od čega je 123.000 armenskog a 37.000 azerskog porijekla (Waters, 2006). Velika podrška stanovništvu armenskog porijekla dolazila je od Sovjetske Socijalističke Republike Armenije, koja se nastavila i nakon kolapsa SSSR-a. U tom periodu finansijski troškovi armenskog stanovništva Karabaha doveli su do katastrofalne ekonomske blokade Armenije (Horowitz, 2001). S druge strane, SSR Azerbejdžan je na teritoriju Gornjeg Karabaha uvijek gledao kao na kolijevku vlastite civilizacije i identiteta.²¹ Kao konačan odgovor na spomenuti armenski pritisak, Gorbačov je 28. juna 1988. godine odbio bilo kakvu mogućnost promjene republičkih granica (Melander, 2001). Ovaj odgovor armenska strana je doživjela kao veliko razočarenje, što je upućivalo na zaključak da je pitanje Gornjeg Karabaha ostalo neriješeno i da je zakoračilo u narednu fazu. Armenski nacionalisti, kao odgovor na spomenuta dešavanja, 12. jula 1988. godine putem svog Vijeća proglasili su odvajanje odnosno secesiju Gornjeg Karabaha od Azerbejdžana (Melander, 2001). Slična situacija se ponovila 1. decembra 1989. godine kada je donijeta rezolucija kojom se oglašava reunifikacija SSR Armenije i Gornjeg Karabaha, s tim da se stanovništvu Gornjeg Karabaha dodjeljuje državljanstvo SSR Armenije (Gahramanova, 2010). U međuvremenu došlo je do formiranja posebnog pokreta pod nazivom "Pokret Karabah" (Karabakh Movement) na čijem se čelu nalazio Levon Ter-Petrosjan (Levon Ter-Petrosyan), koji će 1991. godine postati predsjednik Armenije.²² Odnosi između SSR Armenije i SSR Azerbejdžana

²¹ Sa teritorije Gornjeg Karabaha potiču najpoznatiji umjetnici, pjesnici i državnici. Kao primjer možemo spomenuti autora poznatog djela o mističnoj ljubavi "Lejla i Medžnun". Autor je Nizami Ganjavi koji je rođen u gradu Ganja koji je drugi po veličini grad u Azerbejdžanu. S ove teritorije potiču i poznate rukotvorine kao što su poznati ručno tkani sagovi (čilimi). Primjedba autora.

²² U literaturi se za navedeni pokret koristi termin Odbor Karabaha (Karabakh Committee). Opširnije o nazivu i Levonu T. Perosjanu (Gahramanova, 2010, str. 136).

mogu se okarakterisati kao eskalacija tenzija. O tome govori i podatak da je u decembru 1988. godine Gorbačov optužio lidere Armenije i Azerbejdžana da su izgubili kontrolu i apelirao da se zaustavi nasilje (Melander, 2001). U međuvremenu, podrška Azerbejdžanu uslijedila je od Republike Turske, a Armeniji od sovjetskih vlasti u Moskvi. Kao posljedica opisanih događaja tokom 1987. godine dolazi do sistematskog protjerivanja azerbejdžanskog stanovništva iz SSR Armenije. Prema pisanju Mamadova i Musajeva, u ovom periodu dolazi do eskalacije nasilja i terora, a posljedice su više od dvije stotine ubijenih i preko dvije stotine hiljada protjeranih Azerbejdžanaca (SAM, 2014). Na ovaj način, Azerbejdžan se suočio s valom izbjeglica i početkom izbjegličke krize. Prvi politički protesti sa azerbejdžanske strane uslijedili su 19. februara 1988. godine, kada je grupa studenata, radnika i intelektualaca krećući se kroz Baku, nosila transparente na kojima se nalazila parola: "Gornji Karabah pripada Azerbejdžanu" (De Wall, 2003a).

Velike promjene nastupile su krajem 1988. godine. Sukob je bio privremeno zaustavljen, s obzirom na zemljotres u Armeniji koji se desio 7. decembra 1988. godine. Ova prirodna katastrofa odnijela je veliki broj ljudskih života i ostavila dubok trag u sektoru državne ekonomije. Stanje u Armeniji iskorištila je Moskva, koja je preuzela kontrolu nad svim dešavanjima i uhapsila jedanaest članova Armenskog komiteta Karabaga (Cornell, 1998a). Kratki prekid neprijateljstva nije uticao na status azerbejdžanskog stanovništva koje se nalazilo u drugim sovjetskim republikama. Tokom 1989. godine u Gruziji dolazi do nasilnog protjerivanja nekoliko stotina porodica azerskog porijekla koje su prebačene na teritoriju tadašnje SSR Azerbejdžan (Cornell, 2002b). Paralelno sa sukobom na teritoriji Gornjeg Karabaha, bližio se kraj SSSR-a. Posljednji pokušaj kompromisnog rješenja uslijedio je u maju 1988. godine kada je donijeta odluka da Gornji Karabah ulazi u granice Azerbejdžana ali sa novim statusom odnosno statusom autonomne republike (De Wall, 2003a). Međutim, ovaj plan nije prihvaćen, a u narednom periodu koji je trajao skoro dvije godine, intenzitet sukoba se povećao i eskalirao. Početkom 1990. godine dolazi do organizovanih demonstracija u glavnom gradu Azerbejdžana, kao odgovor na sovjetsku politiku. Dešavanja od 19. i 20. januara 1990. godine u historiji Azerbejdžana poznata su kao "Crni januar" ili "Crna subota". Sovjetska vlast je oprezno i polako planirala ovu akciju. Prije dolaska sovjetskih trupa u Baku, politička tijela Azerbejdžana su praktično paralizovana. Naredni korak je bio oduzimanje naoružanja pod izgovorom da se pristupa razoružavanju čitave populacije. Ubrzo je uslijedilo gašenje signala državne televizije u cilju zabrane informisanja stanovništva

(Deghati & Reza, 2014).²³ Od 19. januara stupile su na snagu zabrane pristupa stranim državljanima i stranim novinarima. Narednog dana, odnosno 20. januara 1990. godine, sovjetska armija je naslijepo granatirala grad tenkovskim granatama i tom prilikom razorila nekoliko gradskih kvartova. Prilikom otvaranja vatre ubijeno je 150 civila a ukupan broj ranjenih je iznosio 1500 (Deghati & Reza, 2014). Više stotina civila je lišeno slobode i podvrgnuto fizičkom nasilju. Za ova dešavanja, možemo reći da predstavljaju posljednji pokušaj sovjetske vlasti da osigura kontinuitet federacije, ali s vizijom da Azerbejdžan čini njen sastavni dio. U modernoj historiji Republike Azerbejdžan dešavanja od 19. i 20. januara ostat će zapamćena kao “Crni januar” za koji možemo reći da je predstavljao prekretnicu u razvoju Azerbejdžana.

4. Genocid u Kodžaliju

(25/26. februar 1992)

U periodu postojanja SSSR-a Kodžali je imao status sela unutar Distrikta Askeran, koji se nalazio unutar Autonomne Oblasti Gornji Karabah (AOGK). Azerbejdžan je početkom devedesetih godina prošlog vijeka ukinuo status autonomne oblasti, a Kodžali je dobio status grada. Od tada, Kodžali postaje regionalni centar što je dovelo do formiranja Distrikta Kodžali.²⁴ Od 1988. godine odvijala se kontinuirana agresija Armenije na Azerbejdžan, čiji je primarni cilj bio pripajanje autonomne oblasti Gornjeg Karabaha Armeniji. U tu svrhu Armenija je formirala paravojne jedinice koje su bile opremljene naoružanjem iz vojnih baza Gruzije (De Wall, 2003). Paralelno s opisanim prilikama, zvanične vlasti Azerbejdžana vršile su pritisak na Moskvu, upozoravajući na niz dešavanja u Gornjem Karabahu. U martu mjesecu sovjetske vlasti su organizovale referendum, u želji da osiguraju kontinuitet federacije. Tom prilikom predstavnici Azerbejdžana pružili su podršku

²³ Slične metode koristile su se prilikom opsade glavnog grada Republike Bosne i Hercegovine kada je početkom 1992. godine došlo do razoružavanja Teritorijalne odbrane (TO). Tokom aprila 1992. godine pripadnici Jugoslovenske narodne armije (JNA) i četničke jedinice zauzele su i ugasile radiorelejne objekte i signal zvanične RTVBiH. Narednog mjeseca zapaljena je glavna zgrada pošte u Sarajevu (2. maj 1992. godine), što je značilo gašenje telefonskog signala za čitavo stanovništvo. Opsada Sarajeva ostala je zapamćena kao najduža u historiji modernog ratovanja. Metode granatiranja grada naslijepo postale su svakodnevnica u naredna 44 mjeseca opsade. Primjedba autora.

²⁴ Jedna od poteškoća koja se javlja prilikom istraživanja vezanih za Kodžali nalazi se u različitim načinima pisanja naziva mjesta kao što su: Khojaly, Hocali, Hodjaly, Khocali, Xojali, Khocaly, Xodjaly, Xojalu, Xocalu, Khodjaly i slično. U memorijalnom parku koji se nalazi u Bakuu na kamenom spomeniku se nalazi naziv Xocali. Primjedba autora.

referendumu pokušavajući uticati na opstanak federacije (De Wall, 2003a). Krajem proljeća i početkom ljeta 1991. godine, došlo je do eskalacije nasilja i sukoba u selima Gornjeg Karabaha. Ovo je bio povod za organizovanje vojne operacije kodnog imena "Operacija prsten" (Operation Ring) koju je organizovala sovjetska vlast iz Moskve zajedno sa specijalnim policijskim jedinicama Azerbejdžana. U ovoj operaciji dvadeset osoba lišeno je slobode, iz tri grada koja su se nalazila u oblasti Gornjeg Karabaha (Melander, 2001). Vojna operacija predstavljala je prvu saradnju između sovjetskih i azerbejdžanskih vojnih jedinica. Operacija prsten je u velikoj mjeri uticala na daljnje postupke Armenije. U tom smislu, odmah nakon vojne operacije dolazi do kontinuiranih pregovora između Armenije i Azerbejdžana. Prilikom susreta delegacije koja je došla iz Stepanakerta (Stepanakert) i sastala se s Ajazom Mutalibovim (Ayaz Mutalibov), tadašnjim predsjednikom Azerbejdžana, predstavljeno je pismo o novom statusu Gornjeg Karabaha (Melander, 2001). U suštini, ovo pismo ukazivalo je na kapitulaciju armenske strane. Međutim, ovi pregovori izazvali su reakciju radikalno orijentisanog krila armenskih lidera, koji su doveli do novog vala sukoba. Događaj koji je ukazivao na daljnje sukobe datira iz mjeseca augusta 1991. godine kada je došlo do atentata na Valeria Grigorijana (Valeri Grigoriyan) koji je bio član delegacije koja je pregovarala sa Mutalibovim. Atentat se desio u centru Stepankerta u ličnom automobilu Grigorijana (Melander, 2001). Period do kraja 1991. godine Armenija je iskoristila kako bi ojačala svoje pozicije u Gornjem Karabahu, uspostavljajući paravojne formacije koje su bile naoružane teškim naoružanjem. U zimu 1991. godine Kodžali je bio pod blokadom (Karčić, 2016). Blokada se odnosila na ukidanje telefonskih linija, dotoka električne energije, vode i sistema grijanja (Abilov & Isayev, 2016).²⁵ Bombardovanje Kodžalija kontinuirano se odvijalo u periodu između 1991. i 1992. godine. Opisane prilike ostale su nepromijenjene sve do druge polovine februara 1992. godine. Tokom noći, tačnije sa 25. na 26. februar, armenske vojne snage potpomognute 366. motorizovanom brigadom ruskog Ministarstva unutrašnjih poslova okupirale su Kodžali (Abilov & Isayev, 2016). Plan okupacije počeo je 25. februara u 23:00 sata i odvijao se iz tri pravca (Mammedov, 2015). Na ovaj način udružene vojne snage spriječile su bilo kakvu mogućnost napuštanja grada. Osobe zadužene za komandovanje armenskim jedinicama bili su major Oganjan Sejran Mušegović (Oganyan Seyran Mushegovich) i Jevgenij Nobokhin (Yevgeniy Nobokhin) (Abilov, 2013). U ovom periodu lider Odbora za samoodbranu Republike Gornji-Karabakh (Nagorno-Karabakh Republic Self-defence Forces Committee) bio je Serž Sargsjan (Serzh Sargsyan), koji će kasnije obavljati funkciju predsjednika Republike Arme-

²⁵ Citirano po Goltz (1998). Tomas Golc (Thomas Goltz) je novinar koji je boravio u Kodžaliju tri mjeseca prije uništavanja ovog grada. Primjedba autora.

nije (Heydarov, Peart, Maclachlan & Bagviyev, 2014).²⁶ Nakon okupacije i granatiranja Kodžalija uslijedio je pješadijski napad u kojem je učestvovalo oko 2.000 naoružanih vojnika koji su prisiljavali civilno stanovništvo da se uputi prema istoku (Goltz, 2012). Zatečeni civili su pokušali pobjeći i uputili su se u pravcu mjesta Askeran. Udružene armensko-sovjetske snage uspostavile su koridor kako bi osigurale bezbjedan prolazak civilnog stanovništva. Međutim, kada se kolona stanovništva približila selu Nakčivanik (Nakhcivanik), armenske vojne snage su otvorile vatru. Pored upotrebe vatrenog oružja, ubijanje civila je u jednom momentu poprimilo neslućene dimenzije izivljavanja, mučenja i brutalnosti. Ukupan broj ubijenih civila je 613 (Abilov, 2013), uključujući 63 djeteta i 106 žena koji su masakrirani (Abilov & Isayev, 2016) kao i 70 starijih osoba (Ejvazli, 2018). Osam porodica je istrijebljeno, 1.275 osoba je zarobljeno, 487 civila je ranjeno a sudbina 150 civila je još nepoznata (Abilov & Isavey, 2016). Ubijanje civila od strane armenskih jedinica, odvijalo se u tzv. Askeronskom međuprostoru (Askeron Gap) koji se nalazi na dionici između Kodžalija i Askerona.²⁷ Kolona civilnog stanovništva koja je brutalno pobijena, pokušala je doći do grada Agdam, koji se nalazi deset kilometara od Kodžalija a koji je kontrolisala azerbejdžanska vojska. O brutalnosti armenskih vojnih jedinica saznalo se tek s prvim valom izbjeglica i preživjelih civila. Jedinice koje su aktivno učestvovalе u opisanim događajima poznate su pod imenom Aramo i Arabo. Prema izjavama preživjelih, armenske jedinice su spaljivale žive ljude, ubijali trudnice i djecu. Drugim riječima, civilno stanovništvo koje je došlo u ruke armenskih jedinica unaprijed je bilo osuđeno na istrebljenje. Prema izjavi Hazangule Emirove, armenski vojnici su njenog oca zarobili i zavezali za drvo. Tom prilikom su tražili od njega da prizna da je Karabah armenska teritorija. Međutim, otac je odbio da prizna, i tada ga je armenski vojnik polio benzinom i živog zapalio (Ejvazli, 2018). Za razliku od navedenog slučaja, a u skladu s objavljenim medicinskim pretragama, 56 civila je ubijeno na vrlo okrutan način, kao što je skalpiranje, odsijecanje gornjih i donjih ekstremiteta i odrubljivanje glave (Mammadov, 1999). Osobe koje su imale ključnu ulogu

²⁶ Serž Sargsjan obavljao je funkciju predsjednika Republike Armenije od 2008. do 2018. godina, kada je izabran na mjesto premijera. Premijersku funkciju obavljao je samo šest dana kada je zbog velikih protesta podnio ostavku. Primjedba autora.

²⁷ Termin Askeronski međuprostor upotrijebio je Tomas Golc u svom novinskom članku pod naslovom "Survivors Describe Armenian Attack" koji je objavljen u novinama *The Washington Post* 4. marta 1992. godine. Primjedba autora. Golc je i autor novinskog članka koji je objavljen u istim novinama 28. februara 1992. godine pod naslovom "Nagorno-Karabakh Victim Buried in Azerbaijani Town-Refugees Claim Hundreds Died in Armenian Attack". Danas sa sigurnošću možemo utvrditi da je u pitanju prvi novinski izvještaj o dešavanjima u Kodžaliju iz 1992. godine. Primjedba autora.

u dešavanjima u Kodžaliju 1992. godine su Robert Kočarjan (Robert Kocharyan) i Serž Sargsjan koji su rođeni u malom mjestu pored Kodžalija koje se zove Kankendi (Khankendi), a armenski naziv za ovo mjesto je Stepanakert (Maclachlan & Peart, 2014).²⁸ Prema izjavi armenskog policijskog majora, Valerija Babajana (Valery Babayan), osnovni motiv za Kodžali bila je osveta (Abilov, 2013). Ovoj izjavi možemo dodati i strateški cilj, s obzirom na to da je Kodžali jedino mjesto Gornjeg Karabaha koje je posjedovalo civilni aerodrom. Tokom 25. i 26. februara 1992. godine, kao posljedica okupacije, granatiranja i pješadijskog prodora, Kodžali je totalno uništen, odnosno izbrisan s lica zemlje. Ubrzo nakon 26. februara 1992. godine pojavljuju se i prvi novinski članci o Kodžaliju. Kao primjer možemo navesti *The Times* od 2. marta 1992. godine koji je objavio članak pod nazivom “Brežuljkasta brda leševa u Karabahu” (Corpses Litter Hills in Karabakh).²⁹ Mnogi članci i izvještaji iz ovog perioda Kodžali su opisivali kao mjesto masakra, masovnog ubijanja, grozote, zvjerstva ili svireposti. Termin koji se često koristio je etničko čišćenje (ethnic cleansing), a isti termin korišten je i u slučaju Bosne i Hercegovine u periodu od 1992. do 1995. godine. Ono što je interesantno je da nije postojao izvještaj ili novinski članak koji je Kodžali opisao kao genocid. Do danas ne postoji presuda nadležnog suda koja se odnosi na dešavanja u Kodžaliju iz 1992. godine. Jedan od odgovora zašto se to desilo je, da su svi izvještaji s terena, a koji su dolazili iz većih mjesta, kao što su Baku ili Agdam, upućivani u Moskvu. Tada se pojavljuju tzv. spin doktori koji su obrtali odnosno iskrivili pravu sliku dešavanja u Kodžaliju i zvanične izvještaje prilagodili političkim interesima Moskve.³⁰ Ovu ideju Moskve podržalo je Ministarstvo inostranih poslova Armenije, koje je u sredstva javnog informisanja lansiralo “Kurdsko pitanje” (Kurdish Question). U javnosti se pojavio stav po kojem jedinice Karabaha podržavaju Kurde u njihovoj borbi protiv Republike Turske (Goltz, 2012). Na ovaj način, u velikoj mjeri skrenuta je pažnja javnosti sa Kodžalija. Tadašnji predsjednik Armenije, u razgovoru s britanskim novinarom Tomasom de Valom, izjavio je da su prije Kodžalija Azerbejdžanci mislili da se Armenci šale s njima i da nisu u stanju podići ruke protiv civilnog stanovništva (De Wall, 2003a). Velika uloga u prepozna-

²⁸ Robert Kočarjan obavljao je funkcije predsjednika Azerbejdžanske regije Gornjeg Karabaha, premijera i predsjednika Republike Armenije. Funkciju predsjednika Republike obavljao je i Serž Sargsjan. Opširnije vidjeti: <https://rulers.org/1997-03.html>. Stranici se pristupilo 2. 7. 2018. godine.

²⁹ Navedeni članak je dostupan u ediciji *Khojali Tragedy* (The Azerbaijan-Great Britain Youth Society, Baku, 2003), str. 15.

³⁰ Moskva je u ovom periodu postala filter za novinske izvještaje (Goltz, 2012, str. 186–193). U ovom radu autor opisuje slučaj izvještavanja njegove kolegice čiji je izvještaj o Kodžaliju “razblažen”, a u drugom slučaju radilo se o postizanju balansa s armenskim izvještajima kada je zvanični izvještaj skroz izmijenjen (Goltz, 2012, str. 191).

vanju Kodžalija kao genocida pripada međunarodnoj kampanji pod nazivom “Pravda za Kodžali” (Justice for Khojaly) čiji je inicijator Lejla Alijeva (Leyla Aliyeva). Ova organizacija je u proteklih osam godina organizovala niz aktivnosti širom svijeta, kako bi se dešavanja u Kodžaliju prepoznala kao genocid.³¹ Okončanjem zvanične istrage u Kodžaliju utvrđeno je da postoje elementi zločina genocida. Ovaj zločin definisan je Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, usvajanjem Rezolucije 260 (III) na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 9. decembra 1948. godine. Konvencija je stupila na snagu 12. januara 1951. godine. U članu II Konvencije se navodi:

U smislu ove Konvencije kao genocid se smatra bilo koje od navedenih djela učinjenih u namjeri potpunog ili djelimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve: a) ubistvo članova grupe; b) teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe; c) namjerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog uništenja; d) mjere uperene na sprečavanja rađanja u okviru grupe; e) prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu. (Sl. vesnik Prezidijuma NSFNRJ, br. 2/1950).³²

Naredni član navodi da su kažnjiva sljedeća djela: a) genocid; b) planiranje izvršenja genocida; c) neposredno i javno podsticanje na vršenje genocida; d) pokušaj genocida; e) saučesništvo u genocidu. Iz citirane definicije genocida, proizlaze dva ključna elementa. Prvi je tzv. mentalni element (*mens rea*) koji obuhvata namjeru potpunog ili djelimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne i vjerske grupe, a u pitanju je element koji se teško dokazuje. Drugi je fizički (*actus reus*) koji se naziva i eksterni, a počiva u članu II

³¹ “Pravda za Kodžali” je organizator međunarodnih konferencija, okruglih stolova, izložbi fotografija i slično. Tokom 2008. godine genocid u Kodžaliju se obilježavao u više od 60 svjetskih gradova. Opširnije o fondaciji vidjeti na zvaničnoj internetskoj stranici justiceforgkhoyaly.org. S obzirom na to da Sarajevo i Baku od 1972. godine imaju status “Gradovi pobratimi” do obnove prijateljstva došlo je 13. jula 2012. godine kada je uz prisustvo Alije Behmena, tadašnjeg gradonačelnika, i Ganire Pašajeve (Ganira Pashayeva), zastupnice u Parlamentu R Azerbejdžan, otvoren “Park prijateljstva” u sarajevskom naselju Dobrinja V. U parku su postavljene statue azerbejdžanske i bosanske žene u znak sjećanja na agresiju 1992–1995. godine i ubijene civile Kodžalija. Opširnije vidjeti zvaničnu internetsku stranicu Grada Sarajeva <http://sarajevo.ba/zastupnica-u-parlamentu-republike-azerbejdžan-ganira-pashayeva-u-posjeti-parku-prijateljstva-na-dobrinji/>. Stranici se pristupilo 26. 6. 2018. godine. O statusu Sarajeva i Bakua iz 1972. godine vidjeti: <http://sarajevo.ba/medunarodna-saradnja/gradovi-pobratimi/?lang=hr>. Stranici se pristupilo 26. 6. 2018. godine.

³² Tekst Konvencije je dostupan u Službenom vesniku Prezidijuma NSFNRJ br. 2/1950. Tekst Konvencije čini i sastavni dio Aneksa I Ustava Bosne i Hercegovine.

Konvencije i taksativno počiva u stavovima a, b, c, d i e. U slučaju Kodžalija, ispunjen je fizički element koji se sastoji od ubijanja civila, nanošenja teških povreda fizičkog ili mentalnog karaktera. U ovom slučaju, ispunjen je uslov koji se navodi u članu II Konvencije. Preciznije govoreći, postojala je specifična namjera (*dolus specialis*) koja se prepoznaje u potpunom ili djelimičnom uništenju nacionalne, etničke ili rasne grupe. Na slučaj Kodžalija mogu se primijeniti pravila međunarodnih zločina, ratnih zločina i međunarodnog humanitarnog prava. Navedenim pravilima potrebno je dodati i Treću ženevsku konvenciju koja se odnosi na pravila postupanja s ratnim zarobljenicima.³³ Kodžali je bio i povod za brzu reakciju međunarodnih tijela. Tokom 1993. godine Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija donosi Rezoluciju broj 822 kojom apeluje na okončanje eskalacije oružanih sukoba u okupiranoj regiji Azerbejdžana (Aliyev, 2013). Vijeće sigurnosti je tokom 1993. godine donijelo još tri rezolucije koje su insistirale na безусловnom i hitnom povlačenju svih jedinica koje su izvršile okupaciju Gornjeg Karabaha i drugih teritorija koje se nalaze unutar granica Azerbejdžana (Mustafayeva, 2018). U međuvremenu, kao odgovor nadležnih međunarodnih tijela, a na inicijativu Komisije za sigurnost i saradnju u Evropi (Commission on Security and Cooperation in Europe) formira se Minsk grupa (Minsk Group).³⁴ Ova grupa nastala je krajem 1992. godine sa zadatkom da se iznađe mirno rješenje između Republike Azerbejdžan i Republike Armenije. Na funkciju kopredsjedavajućih izabrani su predstavnici Republike Francuske, Ruske Federacije i Sjedinjenih Američkih Država (Musafayeva, 2018). Međutim, grupa do danas nije uspjela ponuditi prihvatljivo rješenje problema između Azerbejdžana i Armenije. Jedina prilika za postizanje mirnog rješenja sukoba datira iz 2010. godine, kada su se na Floridi sastali predsjednik Azerbejdžana Ilham Alijev (Ilham Aliyev) i tadašnji predsjednik Armenije Robert Kočarian (Robert Kocharian). Međutim, snažne opozicije iz Jerevana i Bakua nisu podržavale bilo kakve ustupke i na taj način su spriječile mirno rješavanje problema

³³ Kao rezultat Diplomatske konferencije koja je održana u Ženevi u periodu od 21. aprila do 12. augusta 1949. godine nastala je Ženevska konvencija III (Geneve Convention III) koja se odnosi na postupanje s ratnim zarobljenicima. Cilj ove Konferencije je revizija teksta Ženevske konvencije od 27. jula 1929. godine. Tekst Konvencije iz 1949. godine na engleskom jeziku dostupan je na: <https://web.law.columbia.edu/sites/default/files/microsites/gender-sexuality/Geneva%20Convention%20III.pdf>. Stranici se pristupilo 12. 7. 2018. godine. Prevod teksta autor.

³⁴ Komisija za sigurnost i saradnju u Evropi egzistirala je do 1994. godine kada je došlo do promjene zvaničnog imena u Organizacija za sigurnost i saradnju Evrope (Organization for Security and Cooperation in Europe –OSCE). Opširnije o Komisiji za sigurnost i saradnju Evrope vidjeti <https://www.csce.gov/about-csce/our-history/public-law-establishing-commission>. Stranici se pristupilo 13. 7. 2018. godine. O promjeni imena Komisije vidjeti Cornell (1998, str. 57–58).

(Rasizade, 2011a). Do nove eskalacije sukoba u Gornjem Karabahu došlo je 1. aprila 2016. godine što je dovelo do novih promjena u odnosima između Azerbejdžana i Armenije (Mustafayeva, 2018). U literaturi ovaj sukob poznat je pod imenom "Četverodnevni rat" (Four-Day War), koji se desio nakon povratka predsjednika Azerbejdžana i Armenije s Nuklearnog samita koji je održan u Vašingtonu 31. marta 2016. godine (Shiriyev, 2017). Ovaj rat ponovo je privukao pažnju međunarodnih tijela, što je dovelo do novog susreta predsjednika Azerbejdžana i Armenije u Beču i Sankt Petersburgu tokom 2016. godine. Za razliku od niza prethodnih susreta, ovi susreti su doveli do postizanja dogovora oko prekida vatre (Mustafayeva, 2018). Ranije spomenuta Minsk grupa organizovala je novi susret s ministrima inostranih poslova Azerbejdžana i Armenije. Susret je održan u periodu od 12. do 14. juna 2018. godine u Jerevanu. Kao što je bio slučaj s nizom drugih, i ovaj susret nije doveo do mirnog rješenja odnosa između država. Prilikom sastanka, predstavnik Armenije je izjavio da ako Azerbejdžan želi progres mora pregovarati sa Stepankertom, te da sukob u Karabahu nema progressa s obzirom na to da je pozicija Azerbejdžana "štetna" za pregovore.³⁵ Niz propalih pokušaja mirnog rješavanja statusa Gornjeg Karabaha ukazuju na to da je u pitanju aktivni sukob i nova opasnost za destabilizaciju čitave regije.

Ranije je spomenuto da je nakon 25. i 26. februara 1992. godine Kodžali izbrisan s lica zemlje. Međutim, ovo nije predstavljalo kraj vojnih operacija i teritorijalnih pretenzija Republike Armenije. Sličnu sudbinu imao je i Kodžavand (Khojavand) koji je Armenija zauzela vojnom akcijom 2. oktobra 1992. godine. Tri mjeseca kasnije, tačnije 8. maja 1992. godine, osvojen je grad Šuša (Shusha) koji je historijski i kulturni centar Gornjeg Karabaha (Deghati & Reza, 2014). Grad je došao u ruke Armenije nakon vojne operacije koja se sastojala od granatiranja grada, a nakon ulaska vojnih jedinica došlo je do masovnog ubijanja civila odnosno zatečenih muškaraca, žena i

³⁵ Opširnije o spomenutom susretu vidjeti: <http://asbarez.com/172672/armenias-foreign-minister-meets-with-minsk-group-co-chairs/>. Stranici se pristupilo 12. 7. 2018. godine. S obzirom na dugotrajnost Minsk grupe, u posljednje vrijeme Azerbejdžan je pokazao određeni stepen sumnje u njenu efikasnost. Jedan od razloga je činjenica da aktualna administracija predsjednika Sjedinjenih Američkih Država nije pokazala dovoljno interesovanja za probleme Gornjeg Karabaha. Možemo pretpostaviti da se kao drugi razlog pojavljuje uloga Republike Francuske u grupi, s obzirom na to da je to jedina država koja je dešavanja iz 1915–1917. godine priznala kao genocid nad Armencima. Francuska je tim povodom 18. januara 2001. godine u Nacionalnoj skupštini donijela zakon kojim je izvršila priznanje da je 1915. godine izvršen genocid nad Armencima. Opširnije vidjeti: <https://armenianweekly.com/2016/01/20/15-years/>. Članak pod nazivom "15 Years after France Recognized Armenian Genocide". Stranici se pristupilo 12. 7. 2018. godine.

djece. Vandalizmom vojnih jedinica grad je zapaljen a sve kulturne vrijednosti su uništene, kao što su muzeji, džamije i obrazovne institucije (Deghati & Reza, 2014).³⁶ Deset dana kasnije uslijedio je napad na Lačin (Lachin) koji su osvojile armenske vojne jedinice. U narednom periodu, odnosno 2. aprila 1993, osvojen je Kalbadžar (Kalbajar), a slijede ga Agdam³⁷ 23. jula 1993, Fizuli i Džabrajl (Jabrayil) 23. augusta 1993. godine, Gubadli (Qubadli) 31. augusta 1993. i Zangilan 29. oktobra 1993. godine (Deghati & Reza, 2014). Na ovaj način Republika Azerbejdžan izgubila je više od 20 procenata svoje teritorije. Pored gubitka teritorije, u periodu koji je trajao nepune četiri godine (1990–1994) Azerbejdžan se suočio sa izbjegličkom krizom kojom je obuhvaćeno od 700.000 do 1.000.000 ljudi (Rzayev, 2015). Na kraju, uz teritorijalne gubitke, danas u Azerbejdžanu 13 procenata stanovništva čine izbjeglice koje su svoj život nastavile u izbjegličkim centrima širom države. Na međunarodnom planu, Azerbejdžan je u protekledvije decenije učinio mnogo kako bi se Kodžali prepoznao kao genocid. U tom smislu Senat Meksika je 27. oktobra 2011. godine donio Rezoluciju kojom je dešavanja u Kodžaliju okarakterisao kao genocid. Senat Islamske Republike Pakistan je 1. februara 2012. godine učinio isto. Ovim državama pridružio se Senat Kolumbije 28. marta 2012. godine sa svojom deklaracijom. Slijede Odbor za vanjske poslove Češkog parlamenta (Czech Parliament's Foreign Relations Committee) 19. februara 2013. godine, Dom naroda Parlamentarne Skupštine Bosne i Hercegovine 26. februara 2013, Senat Jordana 28. maja 2013. godine, Kongres Perua 14. juna 2013, Parlament Sudana 1. septembra 2014, Džibuti 24. januara 2017, Odluka Republike Slovenije od 27. januara 2016. i Zakonodavno tijelo Paragvaja 21. decembra 2017. godine. Spomenutim državama potrebno je dodati i izjavu člana Parlamenta Kanade, Eda Holdera, od 6. juna 2012. kojom se Kodžali opisuje kao genocid.³⁸ U periodu od 2009. do polovine 2017. godine, nadležna tijela federalnih jedinica Sjedinjenih Američkih Država usvojila su odgovarajuće dokumente kojima se Kodžali opisuje kao zločin protiv čovječnosti odnosno genocid. U nekim slučajevima se koristi i termin masakr ali se izjednačava sa zločinom

³⁶ Opširnije o vojnoj akciji zauzimanja Šuše vidjeti kod De Walla (2003, str. 176–181).

³⁷ Nakon 23. jula 1993. godine Agdam je dobio ime “Grad duhova”. Opširnije vidjeti: <https://www.abandonedspaces.com/conflict/the-ghost-town-of-aghdam-azerbaijan-an-unofficial-monument-of-the-horrors-of-war.html>. Stranici se pristupilo 12. 7. 2018. godine.

³⁸ Zvanični spisak država koje su Kodžali okarakterisale kao genocid kao i kopiju Deklaracija na engleskom i španskom jeziku sadrži posebna edicija Predsjedničke biblioteke Azerbejdžana u okviru Upravnog odjela predsjednika Republike Azerbejdžan. Autor je prilikom istraživačkog rada imao priliku da izvrši uvid u ediciju. U međuvremenu, edicija je postala dostupna u pdf-u na sljedećoj internetskoj stranici <http://files.preslib.az/projects/khojali/enkhojali/gl5.pdf>. Stranici se pristupilo 18. 7. 2018. godine.

protiv čovječnosti ili samo masakr. Nastavak teksta sadrži federalne jedinice i datume donošenja odgovarajućih dokumenata. Među prvim zvaničnicima koji je uputio pismo predsjedniku R Azerbejdžan je član Skupštine Kalifornije Felip Fuentes (Felipe Fuentes) koje datira od 25. marta 1993. godine. U ovom pismu koristi se termin masakr. Zastupnički dom Masačusetsa je 25. februara 2010. godine donio dokument kojim se Kodžali poistovjećuje sa zločinom protiv čovječnosti (genocid). Federalna jedinica Nju Džersi (New Jersey) je jedina koja je donijela odgovarajuće dokumente na zakonodavnom i izvršnom nivou. Posljednji datira od 26. februara 2012. godine. Federalna jedinica Džordžija (Georgia) je svojom rezolucijom od 28. februara 2012. ukazala da je potrebno Kodžali prepoznati ne samo kao masakr, već učiniti mnogo na međunarodnom priznavanju dešavanja u Kodžaliju. Ova rezolucija je jedini međunarodni dokument u kojem se navodi ime bivšeg predsjednika Republike Armenije. Zastupnički dom federalne jedinice Mejn (Maine) donio je rezoluciju 23. marta 2012. godine. Senat Arkanzasa 8. februara 2013. godine donio je rezoluciju u kojoj se dešavanja u Kodžaliju iz februara 1992. godine definišu kao genocid. Senat Oklahome donio je rezoluciju 4. marta 2013. godine. Ovoj federalnoj jedinici pridružuju se Tenesi (Tennessee) i Pensilvanija (Pennsylvania) sa svojim rezolucijama od 18. marta 2013. godine. Pensilvanija je kasnije, odnosno 24. februara 2015. godine, donijela rezoluciju o prepoznavanju Kodžalija kao genocida. Slijede Konektikat (Connecticut) 16. aprila 2013. godine, Indijana 3. marta 2014. godine i Arizona 25. februara 2015. godine. Federalna jedinica Arizona je 23. februara 2017. godine donijela Proklamaciju o prepoznavanju i osuđivanju genocida u Kodžaliju iz 1992. godine. Nadležna tijela federalnih jedinica Jute (Utah) oglasila su se 2. marta 2015. godine, Nebraske 16. februara 2016. godine, Havaja (Hawaii) 15. februara 2016. godine, Montane 18. februara 2016. godine i Džordžije (Georgia) 26. februara 2016. godine. Uzimajući u obzir stavove mnogih država u svijetu, i ranije spomenute rezultate zvaničnih istraga, dešavanja u Kodžaliju iz 1992. godine možemo definisati kao kategoriju nedokazanog genocida.

5. Umjesto zaključka

Rad pod naslovom “Kodžali (Xocali) – nedokazani genocid” bavi se pitanjima pravno-političke prošlosti Republike Azerbejdžan. Rad sadrži uvod i četiri cjeline. Prva se odnosi na historiju Gornjeg Karabaha, gdje je utvrđeno da je ova teritorija, čak i u periodu postojanja Albanskog kraljevstva činila sastavni dio moderne Republike Azerbejdžan. Propašću ove države dolazi do spora između Azerbejdžana i Armenije. U centru sukoba je oblast Gornjeg Karabaha. Ovaj dio rada bavi se i pitanjima statusa Azerbejdžana u pe-

riodu postojanja Ruskog carstva i bivšeg Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR-a). Prvi dio rada sadrži rezultate istraživanja i za period od 1828. do 1830. godine kada je došlo do relokacije stanovništva armenskog porijekla, a koje je naselilo teritoriju Karabaha. U pitanju su demografske promjene koje su nastupile kao posljedica rusko-perzijskih ratova. Druga cjelina istražuje pitanje o kojem se nije mnogo pisalo, kako na domaćem, tako i na drugim svjetskim jezicima. U pitanju su “Martovski dani”, odnosno period od 28. marta do 2. aprila 1918. godine kada je u glavnom gradu Azerbejdžana ubijeno 50.000 civila. Dešavanja iz 1918. godine mogu se okarakterisati kao genocid u kojem je stradalo civilno stanovništvo Bakua. U periodu prije “Martovskih dana”, javlja se ideja o uspostavljanju tzv. “Velike Armenije”. U tu svrhu, ubrzo po okončanju Prvog svjetskog rata, dolazi do uspostavljanja političko-terorističkih organizacija koje su podržavale ideju “Velike Armenije”. Treća cjelina obuhvata noviju historiju Republike Azerbejdžan. Ovaj dio rada sadrži istraživanje koje se odnosi na status Azerbejdžana i Gornjeg Karabaha, u periodu uspostavljanja SSSR-a. Ovdje je utvrđeno da je ustavima iz 1936. i 1977. godine pitanje statusa teritorije Gornjeg Karabaha predstavljalo krupno političko pitanje. Treći dio rada fokusira se na period između 19. i 20. februara 1990. godine. U literaturi ovaj period je poznat pod imenom “Crni januar” ili “Crna subota”. Iza ovog imena, krije se planirana vojna akcija sovjetske armije koja je blokirala i napala glavni grad Azerbejdžana. Tom prilikom ubijeno je 150 i ranjeno više od 1.500 civila. Posmatrajući vremenski, s jedne strane, “Crni januar” je posljednji pokušaj sovjetske vlasti da osigura opstanak federacije, a s druge, početak borbe za sticanje nezavisnosti Azerbejdžana. Posljednji dio rada, pod naslovom “Genocid u Kodžaliju” sadrži istraživanje koje obuhvata period od kraja 1991. do kraja mjeseca marta 1992. godine. U ovom periodu došlo je do apsolutne blokade Kodžalija, što je ukazivalo na eskalaciju sukoba. Armenske vojne snage u saradnji sa sovjetskim Ministarstvom unutrašnjih poslova izvršile su pješadijski napad na Kodžali. Prilikom zauzimanja Kodžalija, udružene armensko-sovjetske snage uspostavljaju koridor za bezbjedan izlazak civila. Međutim, prilikom približavanja kolone civilnog stanovništva mjestu Nakčivanik, došlo je do otvaranja vatre vojno-policijskih jedinica. Uz upotrebu pješadijskog naoružanja, u jednom momentu ubijanje civilnog stanovništva poprima dimenzije izivljavanja i brutalnosti. Nakon 26. februara 1992. godine Kodžali je izbrisan s lica zemlje. Okončanjem vojne operacije koja je okupirala i uništila Kodžali, Republika Armenija nastavila je s vojnim operacijama i kontinuiranim teritorijalnim širenjem. U periodu od oktobra 1992. do oktobra 1993. godine, Armenija je zauzela više od 20 procenata državne teritorije Azerbejdžana i prouzrokovala izbjegličku krizu kojom je obuhvaćeno blizu 1.000.000 ljudi. Ovoj je bio i povod za donošenje nekoliko Rezolucija od strane Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija. Vijeće je tokom 1993. godine

donijelo Rezoluciju br. 822 kojom poziva na prekid oružanih sukoba u svim okupiranim teritorijama Azerbejdžana. U rješavanju sukoba, krajem 1992. godine, a na inicijativu Komisije za sigurnost i saradnju u Evropi, uključuje se i Minsk grupa. Osnovni zadatak grupe je da iznađe mirno rješenje između Azerbejdžana i Armenije. Međutim, spomenuta grupa do danas nije uspjela ponuditi prihvatljivo rješenje statusa Gornjeg Karabaha. Sukobi između Azerbejdžana i Armenije su eskalirali tokom 2016. godine i u literaturi su poznati su kao "Četverodnevni rat".

Uzimajući u obzir definiciju genocida, rezultate zvaničnih istraga kao i medicinskih pretraga možemo utvrditi da je u spomenutom periodu u Kodžaliju došlo do genocida. U literaturi se za ovu kategoriju koristi termin nedokazani genocid. O dešavanjima u Kodžaliju donijete su mnogobrojne rezolucije i deklaracije različitih država, koje su ubijanje civilnog stanovništva okarakterisale kao genocid. Kao primjer možemo navesti Rezoluciju Meksika i Deklaraciju Bosne i Hercegovine. Borba Republike Azerbejdžan da se Kodžali prepozna kao genocid traje pune dvije decenije. Velika uloga u tome pripada međunarodnoj kampanji pod nazivom "Pravda za Kodžali" (Justice for Khojaly). Inicijator međunarodne kampanje je Lejla Alijev (Leyla Aliyev). "Pravda za Kodžali" je organizator međunarodnih konferencija, okruglih stolova i izložbi kojima se dešavanja u Kodžaliju nazivaju genocidom. Na kraju, bez sumnje možemo iznijeti konstataciju da se u periodu od 25. do 26. februara 1992. godine u Kodžaliju desio genocid, kao i činjenicu da je prva žrtva genocida istina.

Bibliografija

Enciklopedije

1. *The New Encyclopaedia Britannica* (2005). Vol. 1. Chicago: Encyclopaedia Britannica, str. 755–756.
2. *Encyclopedia Americana* (2006) Vol 2. Danbury: Scholastic Library Publishing, str. 889–891.

Knjige

1. Alstadt, A. L. (1992). *The Azerbaijan Turks. Power and Identity under Russian Rule*. Stanford University Press, str. 10–11.
2. Bžežinski, Z. (1999). *Velika šahovska tabla*. Podgorica: CID.

3. Cornell, E. S. (2001). *A Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical conflict in the Caucasus*. London, New York: Routledge Curzon.
4. Cornell, E. S. (2011). *Azerbaijan Since Independence*. New York, London: M. E. Sharpe Armonk.
5. De Wall, T. (2003). *Black Garden – Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. New York University Press.
6. De Wall, T. (2010). *The Caucasus: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
7. Deghati R., Reza (2014). *Azerbaijan – The Massacre of innocents*. Turkey.
8. Ejvazli, E. (2014). *Djeca koja nisu odrasla*. Sarajevo: Blicdruk.
9. Festić, R. (1998). *Opća historija države i prava*. Sarajevo: Studentska štamparija Univerziteta u Sarajevu.
10. Heydarov, T. Peart, I. Maclachlan, F. Baghiyev, T. (2014). *Khojaly Witness of War Crime – Armenia in the Dock*. UK: Ithaca Press.
11. *Khojali Tragedy*. (2003). Baku: The Azerbaijan Great Britain Youth Society.
12. Kolsto P., Blakkisrud H. (2016). *The New Russian Nationalism. Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000-15*. Edinburgh: University Press.
13. Mammedov, S. (2015). *Khojaly Genocide*. Baku: The Ministry of Education of Azerbaijan Republic, Baku Slavic University.
14. Mammedov, S. (2015). *Genocide Committed by the Armenians Against the Azerbaijanians*. Baku: The Ministry of Education of Azerbaijan Republic, Baku Slavic University.
15. *The Nagorno-Karabakh Conflict – A historical and Legal Appraisal*. Baku: SAM – Centar for Strategic Studies.
16. Shukurov K., Mahmudov, Y. (2015). *Garabagh: Real history, facts, documents*. Baku: Tahsil, Publishing House.
17. Small, H. (2018). *The Crimen War Europ's Conflict with Russia*. UK: The History Press.
18. Stahn, C. S., Easterday J., Iverson J. (2014). *Jus Post Bellum-Mapping the Normative Foundations*. Oxford: University Press.

19. *A Summary of Karabakh History* (2015). Baku: SAM – Centar for Strategic Studies.
20. Šarkić, S. (1999). *Opšta istorija države i prava*. Beograd: Draganić.

Članci

1. Abilov, S. (January 2013). Nagorno Karabakh War and Khojali Tragedy. *The Washington Review of Turkish & Eurasian Affairs*, str. 1–12.
2. Abilov, S., Isayev, I. (2016). The Consequences of the Nagorno-Karabakh War for Azerbaijan and the Undeniable Reality of Khojaly Massacre: A View from Azerbaijan. *Polish Political Science Yearbook*, 45, str. 298.
3. Aytan, G. (2010). Paradigms of Political Mythologies and Perspectives of Reconciliation in the Case of the Nagorno-Karabakh Conflict. *International Negotiation*, 15, 135–139.
4. Baguirov, A. (2012). Nagorno-Karabakh: Competing Legal, Historic and Economic Claims in Political, Academic and Media Discourse. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 32, (2), 148.
5. Babayev, M., Yusif M. (2012). Azerbaijan's Oil History – A Chronology leading up to the Soviet Era. *Azerbaijan International*, str. 34–40.
6. Blank, S. (2015). US Policy, Azerbaijan, and the Nagorno-Karabakh Conflict. *Mediterranean Quarterly*, 26, (2), 99–114.
7. Cengel, K. (2013). Dispatch from Armenia: The Not So Frozen War. *World Affairs*, 176 (3), 55–63.
8. Cornell, S. E. (1998). Turkey and the Conflict in Nagorno-Karabakh: A Delicate Balance. *Middle Eastern Studies*, 34, (1), str. 54.
9. Cornell, S. E. (2002). Autonomy as a Source of Conflict: Caucasian Conflicts in Theoretical Perspective. *World Politics*, 54, (2), str. 272.
10. De Wall, T. (2002). Reinventing the Caucasus. *World Policy Journal*, 19, (1), 51–59.
11. Mammadov, E. (1999). Running For Our Lives: Massacre and Flight From Khojal“, *Azerbaijan International*, 7, (3), 54–56.
12. Evgeny, F. (2010). In Search of Lost Genocide: Historical Policy and International Policy in Post-1989 Eastern Europe. *Global Society*, 24, (1), 51–70.

13. Freizer, S. (2014). Twenty years after the Nagorno Karabakh ceasefire: an opportunity to move towards more inclusive conflict resolution. *Caucasus Survey*, 1, (2), 109–122.
14. Gamaghelyan, P. (2010). Rethinking the Nagorno-Karabakh Conflict: Identity, Politics, Scholarship. *International Negotiation*, 15, 40–41.
15. German, T. (2012). The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 32, (2), 216–227.
16. Goble, P. (1992). Coping with the Nagorno-Karabakh Crisis. *Fletcher Forum of World Affairs*, 16, (2), str. 19–26.
17. Goltz, T. (2012). The Successes of the Spin Doctors: Western Media Reporting on the Nagorno Karabakh Conflict. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 32, (2), 186–193.
18. Goltz, T. (2002). Eyewitness Account from the Following Day. *Azerbaijan International*, 10, (1), 44–49.
19. Halapić, E. (2017). Savez turkijskih država-Evroazijski model globalne integracije. *Godišnjak Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu*, LX, 413–415.
20. Karklins, R. (1989). Perestorika and Ethnopolitics in the USSR. *Political Science and Politics*, 22, (2), 209–210.
21. Karčić, H. (2016). Khojaly: The Worst Massacre in the Nagorno-Karabakh War and Azerbaijan's Quest to Commemorate the Tragedy. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 36, (4), str. 597–601.
22. Hajda, L. (1993). Ethnic Politics and the Ethnic Conflict in the USSR and the Post-Soviet States. *Humboldt Journal of Social Relations*, 19, (2), 194–195.
23. Horowitz, S. (2001). Explaining Post-Soviet Ethnic Conflicts: Using regime type to discern the impact and relative importance of objective antecedents. *Nationalities Papers*, 29, (4), str. 641.
24. Laitin, David D., Suny R.G. (1999). Armenia and Azerbaijan: Thinking a Way Out of Karabakh. *Middle East Policy*, 7, (1), str. 145–176.
25. Melander, E. (2001). The Nagorno-Karabakh Conflict Revisited - Was the War Inevitable. *Journal of Cold War Studies*, 3, (2), str. 60.
26. Mehdiyev, F., Bagirova I., Pashayeva G. & Kamal M. A. (2013). Legal status of quasi-autonomies in USSR: Case of Nagorno-Karabakh's Autonomous Oblast. *Caucasus International*, 3, (1–2), str. 116.

27. Mammadov, E. (1999). Running For Our Lives: Massacre and Flight From Khojal. *Azerbaijan International*, 7, (3), 54–56.
28. Mustafayeva, N. (2018). The Danger of No Peace, No War in Nagorno-Karabakh. *Turkish Policy Quarterly*, 16, (4), 120–129.
29. O'Lear, S., Gray, A. (2006). Asking the Right Questions: Environmental Conflict in the Case of Azerbaijan. *Area*, 38, (4), 390–401.
30. Potier, T. (2006). Conflict Conundrums. *The National Interest*, 83, 88–92.
31. Potier, T. (2012). Referendum to Determine Nagorno Karabakh's Final Status: A Critical Appraisal. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 32, (2), 269–276.
32. Rasizade, A. (2011). Azerbaijan's prospect in Nagorno-Karabakh. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 13, (2), 215–216.
33. Rasizade, A. (2011). Nagorno-Karabakh: An Apple of Discord between Armenia and Azerbaijan – Part One. *Contemporary Review*, 283, (1), 166–167.
34. Rasizade, A. (2011). Nagorno-Karabakh: An Apple of Discord Between Armenia and Azerbaijan – Part Two. *Contemporary Review*, 293, (1702), 295–306.
35. Rasizade, A. (2011). Azerbaijan's Prospects in Nagorno-Karabakh with the End of Oil Boom. *Iran and the Caucasus*, 15, (1/2), 299–317.
36. Rzayev, R. (2015). Azerbaijani Community of the Nagorno Karabakh Region: Deported Community's Quest for Peace, Justice and Returning Home. *Caucasus International*, 5, (1), 101–106.
37. Simonian, A. (2005). An Episode from the History of the Armenian-Azerbaijan Confrontation. *Iran & the Caucasus*, 9, (1), 145–158.
38. Shiriyev, Z. (2017). The „Four-Day War“ Changing Paradigms in the Nagorno-Karabakh Conflict. *Turkish Policy Quarterly*, 15, (4), 52–58.
39. Slomanson, R. W. (2012). Nagorno Karabakh: An Alternative Legal Approach To Its Quest for Legitimacy. *Thomas Jefferson Law Review*, 35, (1), 29–44.
40. Stepanov, V. (2000). Ethnic tensions and separatism in Russia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26, (2), 305–332.
41. Stone, D. (2005). Raphael Lemkin on the Holocaust. *Journal of Genocide Research*, 7, (4), 539–550.

42. Theophanous, G. (2003). Blurred Borders-Armenia v. Azerbaijan. *Harvard International Review*, 4, (4), 12–14.
43. Thornton, C. (2014). Genocide's Deadly Circle letter from the Caucasus. *Sewanee Review*, 122, (4), 633–648.
44. Tokluoglu, C. (2011). The Political Discourse of the Azerbaijani Elite on the Nagorno-Karabakh Conflict (1991–2009). *Europe-Asia Studies*, 63, (1), 1229.
45. Tokluoglu, C. (2005). Definitions of national identity, nationalism and ethnicity in post-Soviet Azerbaijan in 1990s. *Ethnic and Racial Studies*, 28, (4), 722–758.
46. Uhlig, M. A. (1993/94). The Karabakh War. *World Policy Journal*, 10, (4), str. 47.
47. Uzer, U. (2012). Nagorno-Karabakh in Regional and World Politics: A Case Study for Nationalism, Realism and Ethnic Conflict. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 32, (2), 245–251.
48. Valiyev, A. (2012). Nagorno-Karabakh: Twenty Years Under Damocles' Sword. *Demokratizatsiya*, 20, (2), 197–202.
49. Yamskov, A. N. (1991). Ethnic Conflict in the Transcaucasus: The Case of Nagorno-Karabakh. *Theory and Society*, 20, (5), 631–660.
50. Waters, C. (2003). Law in Places that don't Exist. *Denver Journal of International Law & Policy*, 33, (3), 406.
51. Whiting, R., O'Lear S. (2008). Which comes first, the nation or the state? A multiple scale model applied to the Nagorno-Karabakh conflict in the Caucasus. *National Identities*, 10, (2), 185–206.
52. Zulja, R., Jaworsky, J., Hipel, W. Keith, Fraser, M. Niall (1990). A Conflict Analysis of the Armenian-Azerbaijan Dispute. *Journal of Conflict Resolution*, 34, (4), 652–677.

Zakoni

1. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Službeni vesnik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, br. 2/50.

Dr. Edin Halapić

Associate professor

University of Sarajevo

Faculty of Law

e.halapic@pfsa.unsa.ba

XOCALI (KHOJALI) – THE UNPROVED GENOCIDE

Summary

The paper entitled “Khojali – The Unproved Genocide” refers to the questions of legal-political past of today’s Republic of Azerbaijan. The dissolution of the former Union of Soviet Socialist Republics (USSR) represented the loss of the territory of Caucasus, which has been historically controlled from Moscow. However, even prior to achieving independence, more precisely since 1988, there was an ongoing war between Azerbaijan and Armenia. The paper places a special focus on the territory of Upper Karabakh (Nagorno-Karabakh) which is located in the area of southern Caucasus and is internationally recognised as part of the Republic of Azerbaijan. Following Azerbaijan’s independence, during early 1990s, military operations have been launched in this region by the official authorities of Armenia. One of the goals was the absolute control of the southern part of Azerbaijan. In the end of 1991, Armenian-Soviet military forces have occupied the town of Khojali. The goal of this paper is to point out to the events in Khojali that have the elements of genocide but belong to the category of so-called unproved genocides.

Keywords: *Republic of Azerbaijan, USSR, Armenia, Khojali, genocide, Upper Karabakh, March days*